

mai este prevăzută cu un rezumat în limba engleză, precum și cu un indice de localități, care sporește utilitatea cărții ca instrument de lucru pentru viitoarele cercetări asupra subiectului.

Volumul reunește documente păstrate în original la Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Române de la Sibiu, fiind, după cum spuneam deja, în cea mai mare parte corespondență, relatări, dinspre nivelul local al structurilor bisericești ortodoxe – parohii și protopopiate – de pe cuprinsul Marelui Principat al Transilvaniei; cea mai mare parte a documentelor sunt în limba română, la care se adaugă câteva piese și în limbile maghiară și germană, reproduse în volum atât în limba originală, cât și în traducere. Dacă astăzi, pentru cercetarea istorică, aceste materiale reprezintă o „bază de date” deosebit de prețioasă, trebuie spus și că în epocă aceste „date, realități și fapte” au fost adunate și păstrate cu o preconizată finalitate justificativ-politică și justițiară în ultimă instanță. Episcopul Andrei Șaguna a cerut aceste date privind distrugerile de bunuri materiale și pierderile de vieți omenești din rândul românilor ortodocși în anii revoluției, pentru a le înainta mai departe autorităților habsburgice în vederea susținerii acțiunii petiționare desfășurate de elitele românilor, în perioada imediat următoare acelor ani de confruntări. Aceste materiale trebuiau să constituie, în această ordine de idei, o ilustrare concretă a sacrificiilor românilor pentru „cauza justă”, pentru atașamentul lor pro-imperial din anii 1848-1849, de pe urma cărora se așteptau de la forurile vieneze măsuri favorabile pentru comunitatea românească din Imperiu.

Documentele înfățișează o radiografie veridică a situației românilor de la finalul revoluției, departe de a fi completă și, o spunea însuși Șaguna în epocă, acuzând faptul că nu toți preoții din subordinea sa au răspuns cu solitudinea cererii sale de a transmite rapoarte către episcopie. Publicarea lor este un fapt meritoriu din toate punctele de vedere, prin volumul de față intrând în circuitul istoriografiei române o informație de mare bogăție și diversitate. Lucrarea crește în volum și consistență restituirea documentare privind revoluția de la 1848-1849 în Transilvania și face evenimentul ca atare mai abordabil și din perspective istoriografice mai puțin tradiționale, dar atât de necesare, cum ar fi demografia istorică, istoria mentalităților colective și a imaginarului.

Conținutul documentelor adunate de editori în paginile volumului de față invită inevitabil cititorul de astăzi și la o reflecție asupra prezentului (istoria magistra vitae!). Mesajul care se degajă din istoria sângeroasă a celor doi ani de revoluție transilvană este, pentru cei de astăzi, un îndemn puternic la a exercita valorile democrației, ale toleranței și respectului reciproc, pentru ca relațiile interetnice din Ardeal să nu mai fie bântuite de fantomele trecutului.

O altă noutate propusă de acest volum istoriografiei române contemporane este însăși interpretarea pe care o angajează Dumitru Suciș în deschiderea studiului introductiv. Istoricul clujean propune, nici mai mult nici mai puțin, abandonarea perspectivei tradiționale de interpretare a participării românești la evenimentele anilor 1848-1849, care scotea în evidență caracterul de revoluție în sens european al acestor desfășurări, cu accentul pus în mod prevalent pe dezideratele de factură socială ale maselor. Coordonatorul volumului susține însă, și aici este noutatea, că românii n-au făcut revoluție, în anii 1848-1849, ci război național, pentru apărarea identității lor ca neam expus, asemeni altor nemaghiari din Imperiul Habsburgilor, unor proiecte asimilaționiste care tindeau pe termen mediu și lung să pună sub semnul întrebării însăși ființa lor națională. Dumitru Suciș dezvoltă această interpretare într-o altă carte, apărută concomitent cu cea de față, intitulată *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după Războiul Național din 1848-1849* (Cluj-Napoca, Argonaut, 2011). Chiar dacă este îndeaproape înrudită sub aspect tematic cu precedenta, această lucrare necesită însă o prezentare separată.

Ion Cârja

Ela COSMA, *Nouă luni în Transilvania (decembrie 1848 – august 1849). Generalul Józef Bem în corespondență, proclamații, documente*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, 455 p.

Cartea Elei Cosma este o lucrare complexă, bine structurată, extrem de bogată în date și cu statut de pionierat.

Acest volum V de *Biografii istorice transilvane* este plin de substanță istorică, adică de documente care de care mai valoroase, ceea ce mă îndrituiește să afirm că este o „operă de maestru” așa cum în evul mediu se executa una în care calfa depunea toată știința, talentul, sufletul și chiar entuziasmul pentru a fi primită în ghildă pe poziția ce o consacra ca maestru de necontestat.

Dr. Ela Cosma este de mult consacrată, însă, alegând o temă contestată, cu un personaj central și mai contestat, a avut ambiția să ne dovedească îndrăzneala, curajul și cutezanța de a aborda un subiect atât de dificil.

Firul roșu al lucrării este strădania autoarei de a fi obiectivă și a menține echilibrul între cei ce l-au urât și cei ce l-au iubit pe generalul Bem. În acest scop, a conceput capitolul VII în care aduce din belșug mărturie pro și contra.

M-a încântat întotdeauna elanul tinereții care vrea să ne redea un fragment de istorie „așa cum a fost”, dar sunt prea bătrân să mai cred în așa ceva. Poți să te apropii, poți să încerci, însă istoricul nu este Dumnezeu, el nu poate evalua toate influențele și cauzele care determină un fenomen sau un act istoric. Poate să descrie pe bază de documente, poate să-și imagineze magnetismul personajului, poate să încerce să-și închipuie *atmosfera*, dar totul este doar o încercare.

Când vom pune punctul final al unei lucrări oarecare, vom constata cu surpriză că avem pe masă un fenomen sau o personalitate *creată de noi*.

Vom avea un Bem al nostru, văzut și înțeles de noi, un Avram Iancu sau un Kossuth Lajos al nostru.

Poate vom izbuti să creionăm un portret general mai clar sau mai confuz, mai întunecat sau mai luminat, însă cine va putea cuprinde în întregime viața sa secretă, intimă, gândurile și aspirațiile sale adânci, planurile sale mărețe și iubirile sale împărtășite sau respinse? Nu, nu e posibil.

Important poate este însă să *încerci*. Și Ela Cosma a încercat.

Conștientă că Bem al ei este imperfect, amendabil și incomplet, a *realizat* totuși *prima* ediție critică Józef Bem din istoriografia română! Nu e puțin lucru.

Dr. Ela Cosma este un *istoric complet*: știe istorie, știe etnologie, știe limbi străine și poate și mai important este că știe să fie deschisă la tot ce e nou și eclatant în specialitatea noastră. Mai deține și un alt avantaj: judecă mereu cu propriul ei cap, căutând adevărul chiar dacă știe că el este iluzoriu în bună măsură sau este pe undeva pe la mijloc, ceea ce nici nu e așa de rău...!

Materialul e imens, nu are sens să-l mai cernem odată, merită doar să mărturisesc că eu rămân la formularea categorică a lui Alexandru Roman: „*Românii nu-i datorează nimic lui Bem.*”

Poate Ilie Măcelaru îi datorează amnistia. Poate o parte din sibieni îi datorează crușarea Sibiului de la incendiere. Dar românii, ca români, ce? 9 luni de ocupație a trupelor Ungariei comandate de Bem au produs ce? Mii de morți, mii de răniți, sute de sate rase de pe suprafața pământului, arse sau dărâmate? În ultimă analiză, omoruri, jafuri, incendii, sărăcie.

Bem a adus mai multă libertate, mai multă egalitate, mai multă frățietate? Nu. A adus în schimb revenirea vechilor stăpâni feudali, transformați peste noapte în „liberali”, ca să poată domina și în noua epocă.

E drept, trebuie studiate însă și aspectele negative și cele pozitive.

Ce nu este permis însă e să transformi negrul în alb.

E drept, Bem a fost respectat. A introdus o disciplină exemplară și a impus o ordine militară. A fost un bun profesionist.

În schimb, armistițiul cu românii nu s-a respectat – a fost de fapt o *capcană*. Și ne mai întrebăm ceva; cu o asemenea ordine și disciplină militară, cum se explică nenumăratele excese împotriva civililor?

Cei ce omorau și incendiau sate fără apărare, nu erau tot soldații generalului Józef Bem?

Sunt fapte reale, confirmate de documente. Probabil că Bem nu cunoștea relațiile etnice din Transilvania. Nu știa că, devenind un *simbol* al uniunii Transilvaniei la Ungaria, lupta pentru un lucru respins de români și de cea mai mare parte a sașilor. Nu știa că 70% din populația Transilvaniei era împotriva uniunii (fapt consemnat într-un document publicat în colecția noastră de documente 1848).

Practic, Bem a fost angajatul lui Kossuth pentru a cuceri Transilvania în folosul Ungariei.

Trupele cu care lupta Bem erau deja fanatizate; exacerbarea superiorității maghiare asupra tuturor celorlalte nații, indusă de Kossuth, a dat și de data aceasta rezultate, ca totdeauna în istorie.

Secuilor, luptătorii săi preferați, le-a promis că le dă pământurile românilor dacă se vor bate bine. Deci, nu putem să-l bănuim pe Bem că, în viclenia sa de comandant de oști, nu era și cinic.

Conflictul cu Kossuth este poate partea cea mai captivantă a cărții. Spun aceasta pentru că istoriografia ungară s-a străduit din răspuțeri și, în trecut, și în prezent, să ascundă sau măcar să estompeze acest fapt pe care dr. Ela Cosma îl pune acum în plină lumină cu atâta profesionalism.

Acesta este marele merit al autoarei și marele merit al cărții!

Dincolo de documentele înfățișate, mi-ar fi plăcut însă și unele comentarii mai extinse, deși recunosc că ar fi fost o chestiune mai delicată.

Despre curajul și eroismul lui Bem, ar mai fi multe de spus, dar să rămânem la constatarea că era totuși un *mercenar* și încă unul plin de talent militar.

Aici mă simt însă obligat să constat și *curajul* acțiunii kamikadze a eroului de la Monor: *Ștefan Echim*. Când acesta a tras cu pușca de vânătoare în Bem, el știa ce consecințe va avea gestul său. Dar a făcut-o.

Cu privire la acest gest, se ridică o gravă problemă de etică militară. Riposta unui militar cum era Bem cerea pedepsirea atentatorului, dar să ordoni măcelărirea a zeci de oameni nevinovați, femei, copii și bătrâni, doar locuitori ai satului, nu dovedește o impecabilă *onoare* militară.

Consider că ridicarea unei statui lui Șt. Echim la Monor și în memoria celor exterminați ar fi o faptă binevenită de demnitate și mândrie națională.

Și apropo de statui; statuia de la Budapesta cu lupta de la Simeria mi se pare o provocare iredentistă atunci când pe ea scrie: „fără podul de la Piski nu este patrie maghiară”. Astăzi, mie, înscrisul îmi sună de parcă aș citi pe statuia unui general neamț din inima Berlinului: – „Fără Alsacia și Lorena nu este patrie germană”.

Ca să fim obiectivi, să recunoaștem că în fața *Tribunalului Istoriei* acțiunile lui Bem din Transilvania se vor bucura totuși de circumstanțe atenuante:

1. Era convins că lupta sa aici va servi Poloniei, țara sa de baștină;
2. În luptele din Transilvania el, ca mercenar, primea ordinele de la Kossuth;
3. Nu a cunoscut relațiile etnice din Transilvania.

Încă nu știm dacă era la curent cu ordinul lui Kossuth ca, în timpul tratativelor cu românii, Hatvani să-i atace și să-i nimicească.

Ce este însă sigur e că la plecarea din Ardeal nu și-a iertat că nu a cucerit Munții Apuseni – o greșeală pe care a plăns-o amarnic...

Și, în fine, este tot atât de sigur că în preajma tratativelor cu Bălcescu, atunci când se vorbea de proiectul de pacificare, Bem declara: „*Eu pentru români nu am decât gloanțe și tunuri!*” (Teodor V. Păcățeanu, *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, ed. II-a, Sibiu, 1904, p. 616).

În încheiere, sugerăm ca între textele pro și contra ale contemporanilor lui Bem autoarea să introducă și un text scurt descoperit de Nicolae Iorga la Deva pe o *Biblie* de la 1688, pe care un preot român, contemporan cu evenimentele de la 1848-1849, însemna următoarele: „Iară după ce odată să biruisă puterea Ungurilor, venind din Țara-Ungurească un ghegeneral ungar cu nume *Biem*, au biruit Țara-Ungurească și tot Ardealu cu Ungurii săi, atât pe ai Împăratului, cât și pe Români; *numai un prefect cu nume Avram Iancu au ținut bătae cu Ungurii în partea Moșului, Muntenilor Abrudului și Oșânbăii, carele au și bătut în trei rânduri pe Ungurii ce s-au fost dus pe el mulțime multă ca să-l birue; i-au bătut, zic, foarte rău, într-atât cât nice p-aproape de partea Moșilor nu cutează Ungurii să prea șază*. Iară în anul 1849 după Sânt Petru, venind ajutor dela Înnălțatul Împărat Muscălesc Nicolae, și în jos de la Înnălțatul nostru Împărat cel tiner Franți-Iosif, în care de odată să frânsă puterea Ungurilor, fujind cei mai mari ai lor pe la Turci și pe alte locuri străine...”

Concluzia lecturii unei astfel de cărți este că, pentru un specialist, se dovedește a fi o adevărată mină de aur, iar pentru un nespecialist un izvor de întrebări și de nedumeriri.

Pentru un cercetător bătrân ca mine este însă extrem de reconfortant să știi că la departamentul de istorie modernă se află o colaboratoare atât de capabilă și cu așa de largi perspective de dezvoltare.

O carte atât de masivă și complexă este, așa cum am spus la începutul prezentării, *o operă de maestru*, dintre acelea care s-ar cuveni a fi premiate cu un premiu al Academiei Române.

Este corect să vedem în Ela Cosma ceea ce eu am văzut demult – un istoric de rasă și o luptătoare pe baricadele istoriografiei noastre atât de șubrezită de unii și de alții, din afară și din interior în ultimii 22 de ani.

Ela Cosma a încetat de mult a mai fi o *tânăără speranță*. Acum este o *certitudine matură* de care, mărturisesc sincer, sunt mândru și, așa cum eu am considerat colectivul de la '48 drept o familie a mea, aș dori ca și dr. Ela Cosma să simtă la fel și să mențină, în aceste vremuri confuze, neliniștite și îngrijorătoare, spiritul de echipă pe care l-au sădit iluștrii noștri înaintași, Silviu Dragomir și Ioan Lupaș, cu multe decenii în urmă...

Gelu Neamțu

Dumitru SUCIU (coord.), *Biserică școală și comunitate ortodoxă în Transilvania în epoca modernă. Documente. Protopopiatul Cetatea de Piatră și Eparhia Sibiului. Corespondență 1849-1874*, vol. II/1, întocmit de Dumitru Suciu, Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Vlad Popovici, Cosmin Cosmuța, Flaviu Vida, Nicoleta Han, Loránd Mádly, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p. 625.

Cu riscul de a reitera un truism îmi încep succinta prezentare prin a afirma că istoriografia română suferă încă de mari lacune sub raportul editării colecțiilor de documente primare, etapă absolut necesară în procesul evoluției cercetării istorice într-un plan superior, astfel încât orice contribuție de gen este salutară. Volumul de față, intitulat *Biserică școală și comunitate ortodoxă în Transilvania în epoca modernă. Documente. Protopopiatul Cetatea de Piatră și Eparhia Sibiului. Corespondență 1849-1874*, are așadar, meritul de a contribui la completarea unei baze documentare încă deficitară sub raport cantitativ. Colectivul care l-a editat consacră o colaborare laudabilă între cercetători ai Departamentului de istorie modernă din cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu”, respectiv Dumitru Suciu, Marin Balog și Loránd Mádly, și specialiști din domeniul teologiei ortodoxe, prof. univ. Alexandru Moraru și foștii doctoranzi ai domniei sale, Cosmin Cosmuța, Flaviu Vida și Nicoleta Han. Printre editori îl întâlnim și pe tânărul istoric Vlad Popovici, fidel colaborator al Institutului de Istorie din Cluj. Simpla enumerare a editorilor impune cel puțin o remarcă și anume că avem de a face aici cu doi maeștri în domeniu și de o parte, și de alta: Dumitru Suciu și Alexandru Moraru și cu mai tinerii lor colegi – discipoli în cercetarea științifică.

Volumul din fața noastră poartă numărul II/1, arătându-ne că drumul editării acestui gen de documente a fost deschis deja printr-un volum anterior (I), în vreme ce acel I (arab) ne lăasă speranța continuării demersului inițiat. De altfel, editorii își propun ca într-un viitor cât mai apropiat să publice corespondența protopopiatului Chioar cu Sibiul și pentru perioada ulterioară, respectiv pentru anii 1875-1914. Volumul de față este parte a unui program de cercetare ambițios, creionat cu câțiva ani înainte de către coordonatorii săi, cercetătorul Dumitru Suciu și prof. univ. Alexandru Moraru. Denumirea generică a acestui proiect de cercetare este una foarte generoasă: *Biserică, școală și comunitate ortodoxă în Transilvania în epoca modernă*, anunțând intenția colaboratorilor de a reconstitui – în formă documentară într-o primă fază – viața satului românesc ortodox în epoca modernă, nu doar sub aspect ecleziastic și spiritual, ci și din perspectiva implicării sale în mișcarea național-politică și de emancipare culturală, cea din urmă reconstituibilă prin prisma importanței acordate educației și organizării școlare, atât la nivel local, cât și la nivel protopopial și episcopal. Primul volum din seria documentară menționată (I) a văzut lumina tiparului în anul 2005, purtând titlul: *Crâmpoie din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Eparhia Sibiului către Protopopiatul Solnoc II. Corespondență (10 octombrie 1845 – 20 decembrie 1874)*. Cele două volume de corespondență bisericească, instituțională și teritorială apărute până în prezent pun la dispoziția cercetătorilor documente inedite foarte variate din punctul de vedere al conținutului, editorii operând mai puțin cu criteriul tematic, cât mai ales cu criteriul cronologic și teritorial.